

nastanka i dinamičnoga formiranja pojma *Slavonija*. Osim što je kronološki tijekom stoljeća prikazana eluzivnost preciznoga i ustaljenoga definiranja Slavonije kao geografske i političke cjeline, prikazane su i društveno-kulturološke promjene koje su mogle otežati njezino definiranje. Zbornik donosi prikaz pogleda na Slavoniju iz više regionalnih izvora, uključujući i one koji na međurječje gledaju podosta drugačije od izvora hrvatske i habsburške provenijencije. Ovaj je zbornik važan doprinos u boljem razumijevanju srednjovjekovne i ranonovovjekovne povijesti Slavonije i zemalja koje su u određenom vremenu potpadale pod taj horonim.

Ivan Trogrlić

Camillo De Franceschi, *Povijest Pazinske knežije na temelju isprava*, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., 2023, 574 stranice

Već više od stoljeća nezaobilazan izvor za istarsku povijest djela su dviju generacija obitelji De Franceschi, Carla i Camilla, dvojice povjesničara koji su svojim marljivim historiografskim radom zadužili Istru. Najvećim Camillovim djelom jest upravo ovo, koje tek nakon točno pola stoljeća dobiva zasluženu pozornost i prijevod na hrvatski jezik, čime će poslužiti onima koji će se u budućnosti baviti poviješću srednje Istre. Camillo De Franceschi rođen je 1868. u Poreču, a preminuo je u Veneciji 1953. godine. Pripadao je poznatoj veleposjedničkoj i trgovačkoj obitelji iz Gologorice, koja je u taj skriveni kutak Istre došla u 17. stoljeću iz Furlanije, točnije iz Canal di Gorto. Njegov otac Carlo, osim političkim, bavio se i povijesnim radom te je poznat kao autor prve opće povijesti Istre *L'Istria – note storiche* (1879.). Camillo De Franceschi nakon završetka tršćanske Trgovačko pomorske akademije (Accademia di commercio e nautica – Sezione commercia-

le) djeluje kao knjižničar i ravnatelj Gradske knjižnice u Trstu (Biblioteca civica) te Pokrajinske knjižnice u Puli i Arheološkoga muzeja u Puli. Od 1944. do smrti živi i djeluje u Veneciji.

Cjeloživotna mu je pasija bila prošlost Istre, a posebno Pazinske knežije, dijela Istre koji je bio pod habsburškom vlašću. Bio je član društva za arheologiju i zavičajnu povijest Istre – Società istriana di archeologia e storia patria, osnovanog u Poreču 1884., gdje Društvo počinje izdavati i svoj časopis pod nazivom *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, u kojem će i Camillo poslije objavljivati svoje radove. Društvo djeluje u Poreču i Puli, zatim se sa svojim predsjednikom Camillom De Franceschijem preselilo u Veneciju, a od njegove smrti do danas djeluje u Trstu. Objavio je velik broj vrijednih radova iz starije i novije istarske povijesti u brojnim stručnim časopisima. Kao povjesničar, bio je samouk te je s velikim trudom sam učio čitati povijesne dokumente, čime je brojne spasio od propasti, a mnogi dokumenti koje je obradio i izdao u međuvremenu su se izgubili. Njegovo najmonumentalnije djelo ostaje *Storia documentata della Contea di Pisino – Povijest Pazinske knežije na temelju isprava*. Djelo je trudom Camillova sina Carla ml. priređeno i izdano u Veneciji 1963. u tri sveska časopisa *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria. Nuove serie* (sv. 10, 11 i 12), a 1964. izdano je kao jedna knjiga u Trstu, te je sve dosad čekalo hrvatski prijevod. Knjiga je slijedom zamisli Camilla posvećena njegovu bratu, slikaru i grafičaru Giuliju De Franceschiju, čije grafike istarskih motiva nalazimo i u knjizi.

Izdavač i nakladnik ovoga djela je nakladnička kuća Josip Turčinović d.o.o. iz Pazina, a predstavljena je u pazinskom kaštelu 24. travnja 2024. kao V. svezak renomirane edicije *Povijest Istre* u grafičkoj obradi Zavičajne naklade „Žakan Juri”. Prijevod potpisuju dr. sc. Robert Matijašić i dr. sc. Klara Buršić-Matijašić, koji su ujedno i recenzenti, dok je urednik knjige Aldo Kliman.

Knjiga ima 574 stranice i podijeljena je na sedam nejednakih dijelova, od kojih neki imaju potpoglavlja. Počinje *Uvodnom riječi* Giuseppea Cuscita (5-6), današnjega predsjednika Istarskoga društva za arheologiju i zavičajnu povijest u Trstu, u kojoj ističe intelektualnu ljubav prema proučavanju dokumenata s područja Istre oca i sina De Franceschija. Slijedi *Proslav* priređivača Carla De Franceschija ml. (7-9), koji opisuje uvjete nastanka rukopisa 1940. – 1947., njegov prijenos izvan Istre i izdavanje. Slijedi *Predgovor* samoga autora Camilla De Franceschija (15-16), u kojem naglašava bitnu različitost Knežije u usporedbi s ostatkom Istre kao njezinu posebnost i važnost. Prvi dio, *Politička povijest* (17-125), s deset podnaslova (*Nastanak, Vladavina Goričkih knezova, Austrijski vojvode, Devinska gospoda i obitelj Walsee, Pazin pod vlašću Friedricha III. i Maksimilijana I., Prvi rat s Venecijom, Obitelj Mosconi, Pljenitelji i zakupnici, Bijeda i propast, Prodaja Knežije*) prati povijest pazinskoga kraja od prvoga spomena Pazina 7. lipnja 983., kad je kao *castrum Pisinum* poklonjen porečkoj biskupijskoj crkvi u potvrdi cara Svetoga Rimskog Carstva Otona II., preko nastanka Pazinske knežije ili grofovije (lat. *Comitatus*, njem. *Graffschaft*, tal. *Contea*) izdjeljivanjem iz feuda Goričkih grofova. Pazinska knežija obuhvaćala je austrijski dio Istre, dok je drugi dio Istre od 12. i 13. stoljeća sukcesivno zaposjedala Mletačka Republika, stoga se za područje austrijske Istre koristi takav naziv. Autor kao dobar kroničar, slijedeći postojeće dokumente, prati prve vlasnike pazinskoga kraja od crkvenih institucija do advokata porečke crkve Mainharda od Schwarzenburga, koji se u 12. stoljeću proglasio prvim istarskim knezom. Prvi pazinski knez nije imao muških potomaka, pa je Knežija udajom prešla u vlasništvo Goričkih knezova. Gorički knezovi poslije će biti i istarski grofovi do njihova izumiranja smrću grofa Alberta IV. Goričkog 1374., kad će Pazinska knežija prijeći u vlasništvo obitelji Habsburg do kraja Prvoga svjetskog rata. Povijest Knežije obilježit će bliska i nesigurna granica s Mle-

tačkom Republikom, davanje u zakup različitim velikaškim obiteljima (Walsee, Devinci, Mosconi, Monteccucoli i drugi), krvavi ratovi, pobune i sukobi, kao i zarazne bolesti. Najveći ratni sukob na ovom prostoru bio je Uskočki rat ili Rat za Gradišku (1615. – 1618.), koji je desetkovao stanovništvo i izazvao nemjerljive štete. Prestankom postojanja Mletačke Republike cijela Istra dolazi pod austrijsku vlast 1797. godine. Autor donosi obilje informacija i detalja bitnih za razumijevanje prošlosti srednje Istre. Drugo poglavlje pod naslovom *Uprava* (127-138) opisuje upravu, financije i sudstvo Pazinske knežije od njezinih početaka do 18. stoljeća. Opis pravnoga ustroja obuhvaća i prikaz administracije okolnih gradova poput Tinjana, Berma, Žminja i ostalih.

Treće poglavlje, *Gospodarstvo i statistika* (139-156), prikazuje gospodarsko djelovanje Pazinske knežije od njezinih početaka. Analizira namete, desetine, prinose, obveze i druga podavanja sve do uređenja pazinskoga urbara 1498., te nakon njega približava okolnosti i uređenja kasnijih urbara. Prikazan je kratko i najstariji monetarni sustav Knežije, kao i naseljavanje kolona koji bježe u Istru pred turskim pritiskom, tzv. Morlaka. Autor navodi i popise stanovništva, koji variraju tijekom vremena. Doznajemo da su na području uprave Knežije bez ostalih vlastelinstava 1498. godine bila 1283 muškarca sposobna za oružje i 1103 ognjišta.

Četvrto poglavlje, *Utvrda* (157-176), donosi isprave i opise pazinske utvrde – kaštela od njegova najranijega spomena. Tako doznajemo da je i danas očuvan kaštel već u 13. stoljeću imao više prostorija i kapelu, a sadašnji oblik duguje kasnijim pregradnjama, posebno u 16. stoljeću. Opis utvrde popraćen je tlocrtima koji prate razvoj te monumentalne građevine tijekom stoljeća. Peti dio, *Uljudba i kultura* (177-208), opisuje spomenike kulture od antičkih vremena do novijega doba, prateći razvoj kulture i utjecaje koji su je oblikovali. Prikazuje migracije stanovništva kroz smjene kulture. U cijelom djelu ne ne-

dostaje autorovih ocjena i mišljenja koja su često usmjerena protunjemački, a istodobno afirmativno i simpatizirajuće prema talijanskoj populaciji u Istri. Šesto poglavlje, *Utvrd i gospoštije* (208-268), opisuje nastanak utvrda, gradova i pojedinih izdvojenih feudalnih posjeda – gospoštija na tlu Pazinske knežije. Opisane su utvrde i gradovi, što je popraćeno grafikama autorstva Guida De Franceschija, Johanna Weicharda Valvasora te suvremenijim fotografijama. Posebna pažnja posvećena je vlasnicima i imovinsko-pravnim odnosima, što čini neprocjenjiv i nezaobilazan izvor informacija za 14 gradova Knežije.

Posljednje, sedmo poglavlje pod naslovom *Crkvene ustanove* (269-330) donosi podatke o najvažnijim crkvenim ustanovama koje su djelovale na području Knežije kao što su Pićanska biskupija, Pazinska prepozitura, samostani benediktinaca, pavlina i franjevaca te gologorička nadarbina. Područje Knežije po pitanju crkvene jurisdikcije pripadalo je Pićanskoj i Porečkoj biskupiji, ali je porečki biskup imao svojega stalnog izaslanika u osobi pazinskoga župnika – prepozita, jer se njegovo sjedište nalazilo izvan područja Knežije. Najpoznatiji pavlinski samostani su Sv. Petar u Šumi i Čepić, a jedini franjevački Pohodjenja Marijina u Pazinu. Gologorička nadarbina bila je prihod pićanskih biskupa kojim su pojačavali inače mizerne prihode. U potpoglavlju o gologoričkoj nadarbini autor si je gotovo na kraju djela dopustio kratak autobiografski prikaz povijesti svoje obitelji i njezine uloge u povijesti Gologorice.

Slijede *Bilješke* (333-375) i *Dodatak* (377-472), koji sadržava 57 isprava važnih za povijest Knežije na izvornim jezicima (njemačkom, latinskom i talijanskom), od kojih je najstarija iz 1238., a najmlađa iz 1636. godine. Na kraju su *Sažeci* (473-508) na talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku i *Kazala* (509-566), koja sadržavaju imena i etnonime te odijeljeno kazalo mjesta, zemljopisnih i administrativnih pojmova, što olakšava pretragu ovoga monumentalnog djela.

Povijest Pazinske knežije na temelju isprava najvažnije je i najopširnije djelo o višestoljetnoj povijesti austrijskoga dijela Istre. Obuhvaća velik broj isprava i informacija važnih za razumijevanje cjelokupne povijesti Istre te će znanstvenicima, ali i zainteresiranim čitateljima, pružiti obilje informacija i zadovoljiti i najradoznalije među njima. Ovo djelo nije znanstveni novitet jer je već obilno citirano, ali na ovaj je način vraćeno u fokus istraživača, popularizirano i, srećom, dostupno širem krugu čitatelja.

Vito Spetić

Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti. Prema ideji Mirjana Damaške, Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška; Školska knjiga, 2023, 582 stranice

Elegantan i voluminozan svezak koji imamo pred sobom rezultat je rada na znanstveno-istraživačkom projektu „Zrinsko-frankopanska urota – pravni aspekti“, koji je (2018. – 2021.) financirala privatna Zaklada Marija i Mirjan Damaška. Ideja prevođenja i dopune dokumenata vezanih za sudski proces protiv grofa Petra Zrinskog (1621. – 1671.) i markiza Frana Krste Frankopana (1643. – 1671.) potekla je od dr. sc. Mirjana Damaške, prof. emeritusa sa Sveučilišta Yale. On je kao emigrant pravnu karijeru ostvario u Sjedinjenim Američkim Državama, a domovini Hrvatskoj i hrvatskom narodu želio je ostaviti „baštinsku stvar“, tj. prevedene dokumente koji bi omogućili pravnu analizu kaznenoga postupka protiv dvojice najpoznatijih hrvatskih velikaša.

Voditeljicom projekta imenovana je akademkinja Nella Lonza (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku), koja je bila i urednica čitavoga izdanja. Za prijevod s njemačkoga i latinskoga jezika bile su anga-